

Karistuspoliitika tulevikuväljavaated

Mag. iur. **Andres Parmas**

Riigikohtu kriminaalkolleegiumi nõunik

Sissejuhatavad märkused

Karistusõiguses on vähemalt sellest ajast saati, kui see õigusharu hakkas enda õigustatuse järgi küsima, eksisteerinud kaks suurt konkureerivat lähenemist riigi karistusvolituse aluse kohta: süükaristusõigus ja sotsiaalsele kaitsele orienteeritud karistusõigus (ohukaristusõigus).

Võrreldes meil aastakümneid kehtinud nõukogude karistusõiguse mudeliga, tehti Eesti karistusõiguse reformiga selge pööre süükaristusõiguse poole.

Tänapäeval ei eksisteeri puhtaid mudeleid – vähemal või suuremal määral on kõik karistusõigussüsteemid segasüsteemid, mis sisaldavad nii sotsiaalse kaitse elemente, kui ka süükaristusõiguse elemente. Segasüsteem on ka Eesti karistusõigus. Selles rakendada püütud karistusõiguslike õigusjärelmite dualism on aga kohtupraktikas korduvalt problemaatiliseks osutunud. Riigikohtu sellekohased seisukohad on olnud vastuolulised ja karistusjärgse kinnipidamise põhiseaduslikkuse kontrollimisel on karistusõiguslike õigusjärelmite dualism üldse kahtluse alla seatud. Tänapäevase seisuga on meie õiguskorras välistatud muud isikuvabadust võtavad sanktsioonid kui kohtuotsusega vangistus. Eesti on RKÜK otsuse järel taas olukorras, kus tuleb otsida vastust küsimusele, mida hakata peale ohtlike kalduvuskurjategijatega.

I Millised oleksid lahendused?

1. Tagasitee dualismile

Dualistlik lähenemine kuriteo toimepannud isikult vabaduse võtmiseks oleks Riigikohtu üldkogu seisukohast tulenevalt võimalik vaid põhiseadust muutes.

2. Kehtiva sanktsioonisüsteemi võimalused

Üks võimalik lahendus oleks olemasoleva sanktsioonisüsteemi võimaluste ärakasutamine.

KarS juba lahendab rea raskete kuritegude puhul korduvate toimepanijate ohutustamise probleemi. Sätetades korduvuse mitmete kuritegude juures raskendava koosseisutunnusena, hõlmab seadusandja toimepanijast lähtuva ohu ja näeb sellest lähtuvalt ette ka oluliselt karmima karistumäära.

Kriitiliselt sellise lähenemise suhtes: liberaliseerinud sanktsioonipoliitika määratleb teosüüst tuleneva karistuse piirid madalal tasemel (meenutagem nt hiljutist Viljandi pronksiöö kohtuasjaga seotud skandaali!). Samuti, isegi arvestades korduva kuriteo kui kvalifitseeritud koosseisu eest ette nähtavaid rangemaid sanktsioonimäärasid, ei ole need piisavad, tagamaks ühiskonna kaitset kalduvuskurjategijate eest, sest karistuse tähtaeg on piisavalt lühike selleks, et karistuse ära kandnud isikul avaneks võimalus õiguskorda üha uuesti ja uuesti rünnata.

Kas karistuspoliitikat peaks seetõttu üldiselt karmistama, iseäranis arvestades, et raskete korduvkuritegude eest mõistetavad karistused sh isikutele, kes oluksid potentsiaalsed karistusjärgse kinnipidamise kliendid, on madalad? Selline lähenemine ei oleks hea, sest ei võimalda piisava selgusega eristada tulevikku silmas pidades ohtlikke ja vähemohutlikke kurjategijaid ning tooks paratamatult kaasa sanktsioonimäärade üldise tõusu. Üldine kokkulepe karistuspoliitika karmistamiseks ei oleks ka just kuigi lihtsasti ettekujutatav.

3. Eriosaline lahendus

Eriosalise lähenemisviisi tuum oleks valitud kuriteokoosseisude juurde kvalifitseeritud koosseisugagi võrreldes oluliselt kõrgema karistuse alam- ja ülemmääraga eriti kvalifitseeritud koosseisu loomine, nt KarS §-le 141 (vägistamine) kolmanda löike lisamine, milles sätestataks nn sarivägistaja vastutus. See tähendaks kalduvuskurjategijate puhuks karistuste automaatset raskendamist. Seegi mudel tähendaks süüdimõistetute olukorra tuntavat raskendamist võrreldes põhiseadusevastaseks tunnistatud karistusjärgse kinnipidamise kohaldamise võimalusega, sest nõuaks väga repressiivsete järelduste kohaldamist ka isikutele, kelle toimepandud teod tooksid kohtunikule vabama hindamisruumi jätmise korral kaasa oluliselt kergema sanktsiooni.

4. Üldosaline lahendus

Üldosaline lahendusvõimalus oleks artikli esimeses osas kirjeldatud monistliku süsteemi põhimõtete senisest ulatuslikum rakendamine KarS üldosa tasandil. Ühes variandis tähendaks see KarS § 56 muutmist retsidiivi silmas pidavalt ja kalduvuskurjategijate puhuks karistuse mõistmise aluste hulka iseseisva tunnusena isiku ohtlikkuse kriteeriumi lisamist – võimalust mõista isikule ohtlikkuse kaalutlustel raskem karistus. Kõne alla võiks aga tulla ka KarS-i karistuse mõistmise peatüki täiendamine sätetega, mis näeksid ette raskemad karistused korduvalt süütegusid toimepandud isikutele (vrdl *three strikes and you're out* mudel; karistusraamide raskendamine korduvkurjategijate jaoks).

Kriitiliselt saab välja tuua, et retsidiivist tulenevalt automaatselt raskemate karistusraamide kehtestamine oleks vastuolus Eesti karistusõiguse üldiselt liberaliseeruva ja võimalikult vähe represseeriva arengusuunaga. KarS § 56 lg-s 1 süü kui karistuse mõistmise aluse kõrvale ohtlikkuse tunnuse toomise puhul torkab silma, et siis saaks karistamisel isikuvabaduse võtmise aluseks ikkagi pelgalt RKÜK etteheidetud „ebamäärane prognoos“. Kas midagi selles etteheites muutuks pelgalt seetõttu, et ohtlikkuse hindamine paigutatakse KarS 7. ptk-st 4. ptk-sse – formaalsete karistuste kohaldamise aluste hulka? Püüdes RKÜK postulaatidest möödapääsu leida, saab tuge otsuse p-st 91, milles deklareeritakse, et otsuse seisukohad ei mõjuta KarS § 56 kohaldamist ning ohtlikest kalduvuskurjategijatest tulenevale ohule saab vastata olemasolevat sanktsioonisüsteemi ja muid meetmeid edasi arendades. Üldise turvalisuse suurendamiseks peab riik ette nägema isiku ohtlikkust vähendavaid meetmeid juba isikule mõistetud vangistuse käigus.

II Teised mittekaristuslikud mõjutusvahendid

Küsimus karistusõiguslike õigusjärelduste dualismist või monismist ei puuduta üksnes karistusjärgset kinnipidamist. Kohtupraktikas on problemaatiliseks osutunud ka konfiskeerimisele õigusliku sisu andmine. Samuti ei ole harvad etteheited kohtuotsuses karistuse mõistmise põhistustele ses osas, et liigselt keskendutakse toimepanija isikule, jättes tähelepanuta, et karistamise alus on KarS § 56 lg 1 kohaselt süü.

III Ettepanek karistuspoliitilise mudeli muutmiseks

Eelneva põhjal tundub, et praktikud ei ole karistusõiguslike sanktsioonide dualismi kontseptsiooni omaks võtnud, mis sunnib küsima, kas siiski mitte püüda seaduses sätestatud teoreetilist mudelit praktikute seas üldlevinud arusaamu arvestades kohandada.

Kaaluda võiks KarS § 56 lg 1 muutmist selliselt, et isiku karistamise alusena nähakse süü kõrval formaalselt võrdsena ette ka tema teos väljenduv oht ühiskonnale. Mõeldes ohtlikele kalduvuskurjategijatele, tuleks siia juurde lisada kas üldosaliselt sanktsiooniraamide suurendamine korduvate kuritegude korral või eriosas valitud süütegude juurde eriti kvalifitseeritud koosseisude loomine.